

5. Pantyuk, M. (2010). *Pidhotovka maibutnoho vchytelia do vykhovnoi roboty: istoryko-pedahohichni aspekt. Monohrafiia* [Preparation of the future teacher for educational work: historical and pedagogical aspect. Monograph]. Drohobych, 398 p. [in Ukrainian].

6. Skotna, N. & Stets, V.I. (2015). *Patopsykholohichni slovnyk : dlia studentiv, aspirantiv psykholohichnykh spetsialnostei, praktykuivuchykh psykholohiv ta vykladachiv* [Pathopsychological dictionary: for students, postgraduates of psychological specialties,

practicing psychologists and teachers]. Drohobych, 348 p. [in Ukrainian].

7. Skotniy, V. (2005). *Filosofia: istorychnyi i systematychnyi kurs* [Philosophy: Historical and systematic course]. Kyiv, 576p. [in Ukrainian].

8. Chepil, M. (2014). *Porivnialna pedahohika: navch. posib* [Comparative Pedagogy: Teach. manual]. Kyiv, 216 p. [in Ukrainian].

9. Skotna, N. (2013). European ideas in the works of famous educationalists. Internationalization, Globalization and their impact on education. *Widawnictwo Spolecznej Akademii Nayk – Lodz*, 558 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.07.2019

УДК 373.5.016:(811.161.2:316.647)

DOI:

Неллі Бондаренко, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу навчання української мови
та літератури Інституту педагогіки НАПН України

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК КЛЮЧОВОЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Порушено проблему культури як визначального складника “індексу людського розвитку” і показника успішності країни, збереження культурної ідентичності української нації в умовах глобалізації світу; акцентовано життєву необхідність формування у здобувачів освіти культурної компетентності як ключової; окреслено зміст розвитку культурної компетентності та умови ефективного формування.

Ключові слова: культура; інкультурація; культурна компетентність як ключова; урок української мови; заклади загальної середньої освіти.

Лит. 14.

Nelly Bondarenko, Ph.D. (Pedagogy),
Senior Research Officer of the Ukrainian Language and Literature Department, Institute of
Pedagogy of National Academy of Sciences of Ukraine

FORMATION OF CULTURAL COMPETENCE AS A KEY ELEMENT IN THE UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS

The article raises the problem of culture as a key component of the “index of human development” and the indicator of the country’s success, preserving the cultural identity of the Ukrainian nation in the conditions of globalization of the world. The culture is revealed as a multicomponent phenomenon, its components are specified and characterized. The place of national culture in the hierarchy of cultures is determined; the inextricable connection and interaction of culture with the national language and cultures of the peoples of the world is highlighted on the basis of self-sufficiency, mutual enrichment and the culture of harmony.

The role of education as an important segment of the culture of society and the channel of purposeful inculcation is described. The vital necessity of formation of cultural competence as a key one is substantiated; the definition of cultural competence is given; the practical significance of this competence is described. The task of the New Ukrainian School on the development of cultural competence in the state language classes was determined. The article analyzed literary sources; an attention is focused on the basic concepts that reveal the essence and purpose of cultural competence (culture, functions of culture, cultural competence, artifact, mentality, ethnos, enculturation, national culture, universal culture, cultural identification, cultural constants, cultural installations, cultural values, cultural norms, and subculture). The article reveals the specifics of cultural competence; its structure is substantiated; outlines the main components of the content of the work on the development of cultural competence. The author emphasizes the need of introduction the key concepts of culture into the content (these words form the core of the Ukrainian language consciousness, determine their worldview and the logic of knowing the world with orientation to modernize the list and modernize the Ukrainian national character. The article defines the conditions

for effective formation of cultural competence in the Ukrainian language lessons. The expected results of the formation of cultural competence are predicted and directions of further research of the problem are designed.

Keywords: *culture; enculturation; cultural competence as the key; Ukrainian lesson; institutions of general secondary education.*

Постановка проблеми. Вимоги сучасного ринку праці щодо конкурентоспроможності надають перевагу параметрам професійності працівника (освіченість, кваліфікація, запитаність професії, динаміка посадового росту, комунікабельність, адаптивність, толерантність, здатність самонавчатися) за рахунок зниження значущості традиційних статусних маркерів – соціального походження, національності, інтелекту, обізнаності в галузі культури, шляхетного поведіння), які перемістилися у сферу приватних міжособистісних стосунків. У розумінні культури сьогодні ми, як і в середині 90-х, продовжуємо перебувати “в нижній частині синусоїди” [9, 12]. Чи не тому, – розмірковує журналіст І. Сюдюков, – рівень інтелектуальної планки в суспільстві повільно, але невблаганно знижується, бракує професіоналів своєї справи, людей, спроможних нестандартно, раціонально, критично й глобально мислити.

Щоб вийти з 27-річного режиму наздоганання успішних країн, на що знадобиться півстоліття, і здійснити стрибок у новий цивілізаційний простір, Україна має покласти в основу нової стратегії схвалену ООН Концепцію сталого розвитку. Так радять фахівці світового рівня. Змістом концепції є інтегральний показник успішного поступу країни “індекс людського розвитку”. Він складається з трьох частин, які не можна міняти місцями: тривалість життя людини, тобто її здоров’я; освіта, наука, культура; рівень ВВП. Як бачимо, культура тут посідає одне з чільних місць. Наголошується, що економічні показники – лише інструменти для успішного розвитку перших двох складників.

Згідно з дослідженнями ЮНЕСКО, на планеті існує близько 2400 різних культур, кожна з яких співвіднесена з певним народом. Однак вони мають подібну природу. Їх об’єднує **культура гармонії**, властива кожному народові. В її основі – знаходження спільного, що всіх об’єднує, й повага до специфічного, автентичного, що характеризує й виокремлює кожного з нас. Саме баланс між своєрідним і спільним на основі любові, співчуття й логіки є основним правилом культури гармонії. Так стверджує китайський філософ і культуролог Ван Хе [5]. Національна культура з огляду на свою унікальність, ментальність і мову носіїв є критерієм ідентифікації нації. Нація утверджується завдяки самоотождоженню людей з культурою своєї нації.

Водночас національна культура акумулює надбання світової, і та стає здобутком кожної нації. Визнаючи факт культурних впливів, Гезелл писав: “Культура модулює й каналізує”.

Сукупність культур представляють як ієрархію, де перше місце посідає світова культура. Вона має власну систему загальнолюдських цінностей і залежно від умов розвитку конкретизується, розгалужується на певні рівні культур: культурні епохи (середньовіччя, Відродження та ін.), національні (українська, німецька, французька та ін.), регіональні (антична, американська, слов’янські та ін.), класові (селянська, буржуазна тощо) і так до особливостей культури різних психологічних типів людей [2]. Загальнолюдська культура акумулює культурні надбання різних народів, етносів, націй.

Українці створили одну з найдавніших і найвартісніших на європросторі потужну матеріальну й духовну культуру. Визначні діячі української історії, освіти, науки і культури зробили вагомий внесок у всі сфери цивілізаційного поступу. Дієвим і впливовим чинником світової динаміки стала сформована українцями кількомільйонна діаспора. Усе це уможливили генетично зумовлені працелюбність українців, прагнення до творення й творчості, проникливий розум, освіченість, потужний інтелект, потреба духовно збагачуватись і розвивати культуру. Культура в широкому розумінні включає мораль, цінності, ідеали, звичаї, знання, погляди, ідеї, традиції, релігію [1; 4; 11].

До соціально-культурної інтелектуальної діяльності відносять володіння мовою. Мова, комунікація – невіддільні складники культури, творцем і споживачем цінностей якої є людина. Мова акумулює культурні смисли; вона слугує матеріалом культури і водночас є метамовою культури. Мова – один із культурних кодів, “символічний ключ до культури” (Е. Сепір). Мова забезпечує “транспортування” культурних цінностей, а відтак і вічність культури. Через мову українська нація зберігає, відроджує і представляє світові свою національну культуру, літературу, пісенність, малярство, народну творчість в усьому її багатогранному вимірі. Завдяки їй “наша духовність стає органічною частиною духовності інших народів, а народ стає фактором світової цивілізації” [7, 89]. Аналізуючи співвідношення культури і мови, О. Тищенко наголошує, що мова

– це резервуар культурного змісту, засіб проникнення в ієрархію культурних цінностей, інструмент інтерпретації, категоризації й концептуалізації вторинних семіотичних систем – звичаїв, обрядів, вірувань, фольклору тощо [14, 5].

Важливим сегментом культури суспільства, потужним фактором її розвитку й оновлення є освіта. Великий педагог і письменник Василь Сухомлинський стверджував, що “школа стає осередком культури, коли в ній панують чотири культу: культ Батьківщини, культ людини, культ книги і культ рідного слова”.

Освіта є каналом спрямованої *інкультурації* – процесу входження й глибинного занурення людини в культуру, опанування особливостей світосприймання, традицій, звичаїв, норм, цінностей, моделей поведінки, ідентичності, властивих конкретній культурі.

Результатом інкультурації особистості є *культурна компетентність*, яка дає їй можливість розуміти, правильно інтерпретувати й доцільно застосовувати здобуті знання про культурні установки, цінності й норми. Практичне значення культурної компетентності полягає в тому, що особа вчиться здатності розуміти інших, спілкуватися й ефективно взаємодіяти з людьми через культуру – власну й чужу.

Українська мова входить до циклу гуманітарних предметів, що складають основу змісту *формування культурної компетентності* особистості. Науково відібрані, визначені й подані в системі базові культурологічні відомості слід розглядати як невід’ємний складник змісту навчання української мови, які мають відбиватися у всіх його структурних компонентах, а культурну компетентність – як інтегрований результат її опанування. Зміст освіти і роль культурної компетентності мають відповідати соціокультурному типові даного суспільства й відтворювати особистість, більш-менш модальну для цього типу. Результатом інкультурації має стати особистість, здатна відтворювати культуру, її ядро, базові цінності, традиції, транслювати, поширювати її, передавати культурну спадщину прийдешнім поколінням.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття “культура” ввів у обіг Цицерон. Він розглядав її як діяльність із перетворення природи на благо людини і засіб удосконалення духовного світу особистості. Надалі слово *культура* використовувалося як синонім освіченості, вихованості людини аж до XVII століття, коли воно набуло самостійного значення.

Григорій Сковорода уперше виокремив культуру як символічний світ, що ґрунтується на

найвищих цінностях людського буття. Вона розвивалася й збагачувалася на основі спадщини Київської Русі, доби українського козацтва, Володимира Мономаха, Петра Могили, Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка, Софії Русової, Григорія Вашенка, Василя Сухомлинського.

Культуру як унікальний феномен різноаспектно досліджували засновники науки етнографії Г. Сковорода, М. Драгоманов, В. Антонович, М. Грушевський, В. Гнатюк, М. Костомаров. Вагомий внесок у дослідження взаємозв’язку і взаємообумовленості мови, культури й ментальності народу на суміжжі XIX – XX століть зробили О. Потебня, І. Бодуен де Куртене, Г. Шпет, Д. Ушаков, Є. Поливанов, Н. Дурново, Г. Винокур, О. Воропай та інші вчені. Важливі аспекти мовно-культурної взаємодії та етнолінгвістики обґрунтували О. Тищенко, О. Селіванова, В. Ужченко. В. Жайворонок, М. Кочерган, Й. Дзендзелівський, Ф. Бацевич, М. Дмитренко та інші дослідники. Національно-культурну своєрідність мовної картини світу вивчали А. Вежбицька, С. Воркачов, І. Голованова, І. Голубовська, В. Карасик, О. Левченко, В. Манакін, І. Саєвич, Г. Слишкін, Є. Пассов, М. Пименова, А. Приходько та інші науковці. Міжкультурну компетентність як здатність людини ефективно взаємодіяти з представниками інших культур активно досліджували Н. Гальскова, Г. Слизарова, О. Лешер, Р. Мільруд, О. Миролібов, І. Плужник, О. Садохін, В. Сафонова, М. Баннет, М. Байрам, С. Бочнер, Е. Хірш, Я. Кім, С. Сторгі. Культурологічний пласт сучасного мовознавства розробляли С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Кононенко, В. Маслова, Л. Мацько, О. Селіванова. Методичні аспекти культурного розвитку й самовираження здобувачів освіти через культуру й мову докладно розкрито у працях Н. Бабич, Н. Бондаренко, О. Горошкіної, П. Кононенка, С. Косянчука, А. Нікітіної, М. Пентилюк, О. Потапенка, О. Семенов, Л. Скуратівського, А. Ярмолюк та інших науковців.

Мета статті – схарактеризувати методологічні засади становлення культурної компетентності; конкретизувати завдання компетентнісного навчання української мови з культурологічного погляду.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні налічується понад 1000 визначень культури. Її потрактовують як складний феномен життя певної групи, етносу чи цивілізації, збережені в їх колективній пам’яті символічні способи матеріального і духовного усвідомлення світу, моделі його пізнання й інтерпретації, а також способи колективного існування представників

різних народів, одного етносу або певної його групи [8, 278].

Підсумовуючи різні типи визначень, О. Селіванова зазначає, що “культура містить не лише досягнення суспільства у всіх видах діяльності, а насамперед є способом буття культурної групи у взаємодії з природою, соціумом, навколишнім світом” [12, 279].

Смисли поняття культура Е. Сепір узагальнив так: 1. Культура як сукупність збережених і соціально успадкованих традицій, “продукт колективних духовних зусиль”. 2. Культура як взірець вихованості “культурної людини”, результат опанування “культурності”. 3. Культура як культура конкретного народу з урахуванням його місця в світі [13, 466 – 469].

Окреслюючи обсяг знань для формування культурної компетентності, варто пам’ятати про неосяжність масиву національної спадщини, її інтерпретації та оцінок. Культурологічні знання поки недостатньо вивчено й описано. Тому необхідно виділити базові відомості, основні ціннісно-сміслові й нормативно-регулятивні установки культури, форми організації, регуляції й самоідентифікації людей, основні способи пізнання дійсності, досвіду інтерпретації знання, оцінних критеріїв.

Базовими поняттями, що розкривають суть, призначення культурної компетентності, а також закономірності ефективного її формування, є: *культура, функції культури, культурна компетентність, артефакт, менталітет (ментальність), етнос, інкультурація, культура національна, культура загальнолюдська, культурна ідентифікація, культурні константи, культурні установки, культурні цінності, культурні норми, субкультура*. Автор цієї статті уклала словничок базових понять культури, де тлумачиться значення кожного з наведених понять.

Етнічна тотожність людини пов’язана з культурною ідентичністю, яка є складником етнічної, або етнокультурної. Вона означає усвідомлення людиною своєї належності до певної культури через визнання її цінностей, норм, ідей, пріоритетів, смаків, традицій тощо, ототожнення себе з культурними зразками, що дає змогу орієнтуватися в певному соціокультурному середовищі, упорядковувати власну життєдіяльність, передбачувати її результати або ж наслідки, вибирати той чи інший тип, манеру й форму спілкування [12, 283].

Етнокультурна ідентичність передбачає наявність етнокультурної компетенції – системи знань з етнічної культури, які визначають усі види

людської діяльності. Складниками етнокультурної компетенції є: 1) культурні установки; 2) культурні цінності; 3) культурні норми.

Культурні установки передбачають схильність і готовність до конкретного виду діяльності, зумовлені етнічною культурою як попереднім досвідом повторення таких дій у подібних умовах. Установки відображають потреби особистості, умови середовища, дії й поведінку, що гарантують успіх. До установок належать і забобони – безпідставно упереджене ставлення до когось/чогось.

Культурні цінності включають: 1) найвизначніші продукти культури – твори мистецтва, народних промислів, літератури, науки, релігії тощо; 2) звичаї, стереотипи поведінки, оцінки, що сприяють об’єднанню, інтеграції суспільства на основі взаєморозуміння, солідарності, взаємодопомоги [6, 35; 12, 284].

Культурні норми як система стандартів, еталонів суспільної поведінки людей, їх традицій, ритуалів, обрядів стосуються механізмів регулювання поведінки кожної особи і співіснування всіх у складі етносу, що впливають на різні форми життєдіяльності належних до нього осіб.

Розвиваючи у молоді культурну компетентність, необхідно активно залучати слова-поняття, що утворюють ядро мовної свідомості українців, їх світобачення й логіку пізнання світу. Ці лексеми розглядають як *ментальні домінанти, ключові слова культури, ключові концепти культури, репрезентанти ключових концептів культури, слова з культурним компонентом, культурні концепти*. Відповідні слова широко представлені в українському мистецтві й значущі для нашої культури. Світові глобалізаційні процеси, своєю чергою, потребують осучаснення цього усталеного ядра, модернізації національного українського характеру, що має стати предметом вкрай запитаних наукових досліджень на суміжжі різних галузей науки.

Зокрема ядро мовної свідомості українців відображають такі лексеми: *життя, людина, радість, друг, добре, дім, любов, щастя, спокій, гроші, чоловік, кохання, розум, гарний, надія, смерть, сила, робота, дитина, світ, великий, погано, краса, товариш, зло, жінка, світло, добрий, праця, дівчина* [10, 253].

Формуючи зміст компетентнісного навчання української мови, необхідно брати до уваги **функції**, які виконує культура як суспільно-історичне явище. Основні з-поміж них – *інформаційна, пізнавальна, аксіологічна (ціннісно-комунікаційна), регулювальна (нормативна),*

людинотворча, перетворювальна, світоглядна, виховна.

Незважаючи на те що компонентний склад культурної компетентності як стандартний модуль остаточно ще не оформився, слід вести мову про такі структурні компоненти змісту: 1) знання про культурні реалії, предмети матеріальної культури, явища; духовно-моральні основи життя українського народу; засади сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій; історію, культуру, побут, устрій, спосіб життя української спільноти; особливості національної та загальнонародської культур; 2) уміння й навички, а також способи діяльності щодо культурних об'єктів, явищ і відношень; 3) ставлення й оцінки.

Культурна компетентність особистості вважатиметься сформованою, якщо учень/учениця: *розуміє* суть поняття культура; *знає* знакових діячів української культури, зокрема маловідомих (замовчуваних, знищених режимом) і привласнених чужими культурами; *виявляє* обізнаність із базовим обсягом культурологічної інформації; *демонструє* здатність доцільно застосовувати її; *знає* культурні стандарти народу; *дотримується* їх; *усвідомлює* специфіку української культури, що проявляється у мові, цінностях, традиціях, звичаях і звичках; *сприймає* українську культуру як невід'ємну складову загальнонародської; *усвідомлює* культурні відмінності між народами; *виражає* ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва; *утверджує* цінності національної культури на особистісному рівні; *виявляє* готовність успадкувати й передати нащадкам духовні й культурні надбання українського народу; *демонструє* міжкультурне взаєморозуміння, толерантність до представників інших культур; *виявляє* здатність вести діалог, здійснювати міжкультурну комунікацію, не втрачаючи власної ідентичності; *оцінює* творіння української культури.

Завдання політики, науки і Нової української школи щодо формування у здобувачів освіти культурної компетентності вбачаємо у тому, щоб: провести SWOT-аналіз культурних ресурсів України; переосмислити завдання культурної політики; стимулювати розвиток культури; модернізувати культуру й культурні стратегії; розвивати почуття національної культурної гідності; сприяти збереженню української ідентичності через культуру; ввести елементи культурологічного знання в усі сегменти освіти й виховання; забезпечувати опанування мови як національно-культурного феномена, духовної і культурної скарбниці народу, що акумулює особливості культури й загальнонародські цінності;

пізнання картини світу крізь культурний вимір; формувати потребу розвивати, примножувати й передавати прийдешнім поколінням культурні здобутки українського народу; сприяти поширенню української культури у світі; виховувати інтерес і толерантність до інших культур. Укотре акцентуємо, що досконале володіння державною мовою забезпечить становлення особистості як суспільно адаптованої, активне входження її в українськомовне соціальне, виробниче, підприємницьке, фінансове, наукове, громадське, культурне середовище на благо всього народу України [3, 102 – 103].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Науковцям необхідно проаналізувати культурний контекст сучасної України; провести каталогізацію культури України; визначити, якого роду культурна компетентність потрібна нинішньому і прийдешньому поколінням українців з огляду на наступність певних елементів культури та її оновлення, а також забезпечення руйнування культурного ядра; визначити зміст формування культурної компетентності у здобувачів освіти на уроках української мови; розробити концептуально нові критерії оцінювання рівня її сформованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси : монографія. Київ, 2009. 192 с.
2. Бичко А.К., Бичко Б.І., Бондар Н.О., Гнатенко П.І. Теорія та історія світової і вітчизняної культури: Курс лекцій. Київ, 1992. 392 с.
3. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Соціальний аспект формування українськомовної компетентності старшокласників. Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. Полтава, 2018. Вип. 3. С. 99–113.
4. Бондаренко Н.В., Ярмолюк А.В. Концепція підручника української мови для шкіл з російською мовою навчання. *Дивослово*. 2002. №4. С. 66–71.
5. Ван Хе. Культура гармонії. Київ: Art Huss, 2019. 209 с.
6. Грушевицкая Т.Г., Попов В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации / под ред. А. П. Садохина. Москва, 2003.
7. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич, 1994. 218 с.
8. Лотман Ю.М. Семиосфера. Санкт-Петербург, 2001.
9. Некрасова М. Профессор Юрий Шанин: «Интеллигентных людей не может и не должно быть много». Киевские ведомости. 1995. 11 февр. С. 12.

10. Саєвич І.Г. Ключові концепти культури: критерії виокремлення. Матеріали міжнародної наукової конференції, 10–12 жовт. 2013 р., м. Київ. Запоріжжя, 2008. 255 с.

11. Свідзинський А.В. Синергетична концепція культури. Луцьк, 2009. 696 с.

12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.

13. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / под ред. А. Е. Кибрика. Пер. с англ. Москва, 1993. 656 с.

14. Тищенко О.В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі. Київ, 2000. 236 с.

5. Van Khe. (2019). *Kultura harmonii* [Culture of harmony]. Kyiv, 209 p. [in Ukrainian].

6. Hrushevytskaia, T.H., Popov, V.D. & Sadokhyn, A.P. (2003). *Osnovy mezhkulturnoi kommunykatsyy* [Basics of intercultural communication]. (Ed.). A.P. Sadokhyn. Moscow. [in Russian].

7. Ivanyshyn, V. & Radevych-Vynnytskyi Ya. (1994). *Mova i natsiia* [Language and nation]. Drohobych, 218 p. [in Ukrainian].

8. Lotman, Yu.M. (2001). *Semyosfera* [Semiosphere]. Sankt-Peterburh. [in Russian].

9. Nekrasova, M. (1995). *Professor Yuryi Shanyn: "Yntel'lyhennykh liudei ne mozhet y ne dolzhno byt' mnogo"* [Professor Yuri Shanin: "There cannot and should not be many intelligent people"]. Kyiv statements. 1995. 11 Feb. p. 12. [in Russian].

10. Saievych, I.H. (2008). *Kliuchovi kontsepty kultury: kryterii vyokrem-lennia* [Keyconcepts of culture: selection criteria]. *Materialy mizhnarodnoi naukovoї konferentsii, 10–12 zhovt. 2013 r.* – Proceedings of the International Scientific Conference, October 10-12. 2013. Kyiv, Zaporizhzhia. 255 p. [in Ukrainian].

11. Svidzynskyi, A.V. (2009). *Synerhetychna kontseptsiiia kultury* [Synergetic concept of culture]. Lutsk, 696 p. [in Ukrainian].

12. Selivanova, O.O. (2008). *Suchasna lnhvistyka: napriamy ta problemy* [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava, 712 p. [in Ukrainian].

13. Sepyr, E. (1993). *Yzbrannyye trudy po yazykoznaniiu y kulturolohiy* [Selected Works on linguistic and cultural Studies]. (Ed.). A. E. Kybryk. Moscow, 656 p. [in Russian].

14. Tyshchenko, O.V. (2000). *Obriadova semantyka u slovianskomu mov-nomu prostori* [Ritual semantics in the Slavic language space]. Kyiv, 236 p. [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Batsevych, F. (2009). *Duhovna synerhetyka ridnoi movy: lnhvofilosofski narysy* [Spiritual synergetics of the native language: linguistic and philosophical essays]. Kyiv, 192 p. [in Ukrainian].

2. Bychko, A.K., Bychko, B.I., Bondar, N.O. & Hnatenko, P.I. (1992). *Teoriia ta istoriia svitovoi i vitchyznianoї kultury: Kurs lektsii* [Theory and history of world and national culture: A course of lectures]. Kyiv, 392 p. [in Ukrainian].

3. Bondarenko, N.V. & Kosianchuk, S.V. (2018). *Sotsialnyi aspekt formu-vannia ukrainskomovnoi kompetentnosti starshoklasnykiv* [The social aspect of forming of the Ukrainian-language competence in the upper secondary school pupils]. *Humanitarian Bulletin of the Yuriy Kondratyuk National Technical University. Poltava. Vol. 3.* pp. 99–113. [in Ukrainian].

4. Bondarenko, N.V. & Yarmoliuk, A.V. (2002). *Kontseptsiiia pidruchnyka ukrainskoi movy dlia shkil z rosiiskoiu movoiu navchannia* [Concept of the Ukrainian language textbook for schools with Russian language learning]. *Dyvoslovo. No.4.* pp. 66–71. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.06.2019

“Кожне слово вихователя повинно нести в собі добро, справедливість і красу – в цьому суть наших повчань”.

Василь Сухоминський
педагог, публіцист, письменник

“Перемоги вчать наївних, а поразки – мудрих; успіхи дають одиниці уроків, а невдачі – тисячі. Вчиться на уроках переможених”.

Джефф О'Лірі
американський письменник, лірик

